

O'ZBEK TILIDA MUROJAATNING KOMUNIKATIV PRAGMATIK SHAKLLARI

Ernazarova Iroda Shavkat qizi

Filologiya fanlari bo'yicha PhD

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti dotsenti

irodaernazarova93@gmail.com

To'rayeva Maftuna Abdiraim qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti magistranti

maftunaturayeva.uz@gmail.com

Abstract. This article analyzes the communicative-pragmatic forms of address in the Uzbek language. Formal, informal, emotional and etiquette forms of address are shown on the basis of examples, and their socio-cultural and speech functions are indicated.

Keywords: pragmatics, etiquette, speech situation, address, communication.

Аннотация. В статье анализируются коммуникативно-прагматические формы обращения в узбекском языке. На примерах показаны официальные, неофициальные, эмоциональные и этикетные формы обращения, а также обозначены их социально-культурные и речевые функции.

Ключевые слова: прагматика, этикет, речевая ситуация, обращение, коммуникация.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilida murojaatning kommunikativ-pragmatik shakllari tahlil qilinadi. Murojaatning rasmiy, norasmiy, emotsional va etiket shakllari misollar asosida ko'rsatilib, ularning ijtimoiy-madaniy va nutqiy vazifalari ko'rsatilib beriladi.

Kalit so'zlar: pragmatika, etiketa, nutqiy vaziyat, murojaat, kommunikatsiya.

Kirish. Til – insonlarning bir-biri bilan muloqotini ta'minlovchi asosiy ijtimoiy vositadir. Har qanday til tizimida murojaat hodisasi muloqotning muhim komponenti sifatida ajralib turadi. O'zbek tilshunosligida murojaat masalasi ko'proq nutq madaniyati, etiketa va sotsiopragmatika bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi. Kommunikativ-pragmatik nuqtayi nazardan murojaat suhbatdoshga e'tibor qaratish, u bilan aloqa o'rnatish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi hisoblanadi.

Asosiy qism. 1. Murojaatning kommunikativ mohiyati

Pragmatika fanida murojaat – kommunikatsiya jarayonida tinglovchini aniqlash, suhbatni boshlash yoki davom ettirish, shuningdek, suhbatdoshga bo'lgan munosabatni ifodalash uchun xizmat qiladi. O'zbek tilida murojaatlar orqali:

suhbatdoshning ijtimoiy maqomi, yoshi, jinsiy xususiyatlari;
so'zlovchining hurmati yoki yaqinligi;
nutq vaziyatining rasmiy yoki norasmiyligi;
emotsional holat kabi jihatlar namoyon bo'ladi.

2. O'zbek tilida murojaatning shakllari

O'zbek tilida murojaatlar turlicha tasnif qilinadi. Eng asosiy shakllari quyidagilar hisoblanadi.

- Rasmiy murojaat vositalari

O'zbek tilida rasmiy murojaatlar ko'pincha unvon, lavozim, familiya yoki ism bilan qo'llanadi.

1. Hurmat bildiruvchi birliklar: hurmatli, aziz, janob, xonim.

Misol: Hurmatli hamkasblar, Aziz talabalar, Janob hokim!

2. Unvon va lavozim asosidagi murojaatlar: professor, doktor, ustoz, domla, direktor, hokim, rektor.

Misol: Professor Karimov, Domla Alimov, Hurmatli rektor!

3. Kollektiv murojaatlar: hurmatli tinglovchilar, aziz mehmonlar, muhtaram hamyurtlar. Bu turdagi murojaatlar jamoaviy nutqda keng qo'llanadi.

Kommunikativ-pragmatik xususiyatlar

Masofani saqlash. Rasmiy murojaatlar suhbatdoshlar o'rtasidagi ierarxik farqni belgilaydi.

Hurmat kategoriyasi. "Siz" zamiri bilan uyg'un qo'llanib, suhbatdoshga e'tibor kuchaytiriladi: Sizning nutqingiz uchun tashakkur bildiramiz.

Nutq etiketi. Rasmiy muloqotda salomlashuv va murojaatlar alohida ahamiyatga ega: Assalomu alaykum, Hurmatli yig'ilish ishtirokchilari!

Aniqlik va ravonlik. Rasmiy murojaatlar sodda, tushunarli va me'yoriy shaklda bo'lishi talab qilinadi.

- O'zbek tilida norasmiy murojaat vositalari

1. Qarindoshlik asosidagi murojaatlar -aka, opa, uka, jiyan, tog'a, buvi, dada, ona.

Misol: Aka, bu ishni birga qilaylik, Opa, sizga gapim bor edi.

2. Do'stona murojaatlar - do'stim, jo'ra, oshna, ukam, og'ayni.

Misol: Jo'ra, kechqurun uchrashamizmi?

3. Sevgi va mehr ifodalovchi murojaatlar - jonim, sevgilim, yuragim, bolajonim.

Misol: Jonim, bugun qanday o'tdi kuning?

4. Mahalliy va lahjaviy murojaatlar - tog'amjon, uka, qizalog'im, bolam, beka.

Mahalla yoki oilaviy muhitda tez-tez uchraydi.

5. Hazil yoki samimiyat kuchaytiruvchi murojaatlar- qorovul, qahramon, qoplon, sherlarcha ukam (o'yin yoki hazil sifatida).

Norasmiy murojaatning kommunikativ-pragmatik xususiyatlari.

Samimiylilikni ta'minlaydi – yaqin do'stlar, oila a'zolari o'rtasida rasmiylilikni yumshatadi;

Hissiy rang beradi – sevgi, mehr, dard yoki quvonchni kuchli ifodalaydi;

yaqinlikni bildiradi – qarindoshlik va do'stlik rishtalarini mustahkamlaydi;

Nutq madaniyatida yumshoqlik yaratadi – suhbatni ko'proq shaxsiy tusga keltiradi.

Emotsional murojaatlar.

So'zlovchining hissiy holatini bildiradi: voy, bolam!, jonim, sevgilim.

Etiket murojaatlari.

Milliy qadriyatlar bilan bog'liq: assalomu alaykum, marhamat, xush kelibsiz.

3. Kommunikativ-pragmatik xususiyatlari

O'zbek tilidagi murojaatlar:

ierarxik xarakterga ega – katta-kichikka nisbatan farqli qo'llanadi;

hurmat kategoriyasini bildiradi – siz va sen olmoshlarining qo'llanilishi suhbatdoshning maqomiga bog'liq;

madaniy milliylikni aks ettiradi – aka-uka tizimi kabi qadriyatlarda ifodalanadi;

emotsionallikni kuchaytiradi – his-tuyg'ularni tinglovchiga yetkazishda ta'sirchanlik beradi.

Xulosa. O'zbek tilida murojaatning kommunikativ-pragmatik shakllari milliy nutq madaniyati va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim vositadir. Rasmiy, norasmiy, emotsional va etiket murojaatlar nafaqat muloqot samaradorligini ta'minlaydi, balki xalqning madaniy qadriyatlari va milliy tafakkurini ham aks ettiradi. Shu bois murojaat hodisasini lingvopragmatik nuqtayi nazardan yanada chuqur o'rganish ilmiy jihatdan dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xudoyberganova D. O'zbek tilida murojaat vositalarining lingvopragmatik tahlili. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Rajabov A. O'zbek nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Safarov Sh. Pragmatika va nutqiy faoliyat. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Brown, P., Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: CUP, 1987.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zME nashriyoti, 2006.